

PYSZNY (412) *ai*

pyszny (407), **pyszen** (2), pyszny *a.* pyszen (3).

comp i sup (nã)pyszni(e)jszy (2+2).

sg m N pyszny, pyszni(e)jszy, nãpyszni(e)jszy (96), [**pyszen**]; ~ (*attrib*) pyszny (21); ~ (*praed*) pyszny (21), [**pyszen**]. ◊ *G* pyszného (18); -ého (1), -(e)go (17). ◊ *D* pyszn(e)mu (13). ◊ *A* pyszn(e)go (41), pyszny (4). ◊ *I* pysznym (16). ◊ *L* pysznym (5). ◊ *V* pyszny (4). ◊ *f N* pysznã, pyszni(e)jszã (12), pyszna (2), pyszn(a) (2); ~ (*attrib*) -ã (8), -a (1) *BudBib*; ~ (*praed*) -ã (4), -a (1) *RejFig*. ◊ *G* pyszn(e)j (2). ◊ *A* pysznã (5). ◊ *I* pysznã (1). ◊ *V* pyszn(a) (1). ◊ *n N* pyszné (8); -é (1), -(e) (7). ◊ *G* pyszn(e)go (4). ◊ *A* pyszné (9); -é (2), -(e) (7). ◊ *I* pysznym (3). ◊ *L* pysznym (1). ◊ *pl N m pers* pyszni (32), pyśni (1) *SkarJedn*. ◊ *subst* pyszn(e) (2). ◊ *G* pysznych (32). ◊ *D* pysznym (20), pyszn(e)m *RejPs* (2). ◊ *A m pers* pyszn(e) (25), pysznych (1) *CzechEp. subst* pyszné (24); -é (1), -(e) (23). ◊ *I m* pyszn(e)mi (7) *Leop, BibRadz, StryjWjaz, ModrzBaz, WujNT, SkarKaz* (2), pysznymi (3) *MiechGlab, RejPos, SkarŻyw. f* pyszn(e)mi (3) *RejPs, LubPs, RejPos*, pysznymi (1) *GrabowSet. n* pysznymi (2) *LubPs, GrabowSet*, pyszn(e)mi (1) *BielKron*. ◊ *L* pysznych (2). ◊ *V m pers* pyszni (2). ◊ *G sg n skostn* z pyszna (4); -a (2), -(a) (2). ◊ *indecl* (*w tekście łacińskim w znac. 3.*) Pyszny (1).

Sł stp, Cn notuje, Linde XVI (trzy z niżej notowanych przykładów) – XVIII w.

I. W funkcji właściwej (408) :

1. *Dumny, wyniosły, wywyższający się; hardy; superbus* *Miech, Vulg, PolAnt, Mącz, Modrz, Calag, Calep, Cn; elatus Mymer*¹, *BartBydg, Cn; gloriabundus Mącz, Calep; arrogans, fastuosus, imperiosus, inflatus, insolens, sublatius, superciliosus Mącz, Cn; ambitiosus, gloriosus, iactans, pomposus, ventosus Mącz; sufflatus, tumefactus, tumidus Cn* (360) : *Elatus. Erhaben Pyłzny. Mymer*¹ 35; *BartBydg* 46b; *Calag* 283a; *Superbificus – Pyłznim cziniąci. Calep* 1031a, 1030b.

Przen (1) : *Weyrzał Nawysłzy ná czãły pyłzne [superba tempora] ktore sie oto dokończyły á ich złości fã wypełnione. BudBib 4.Esdr* 11/44.

a. O ludziach (303) : *BierEz* C4; *BE*ę *łpiewał Pãnu memu czãłu włzelãkiego/ [...]* *Bo konie łpołu y z wozmi y krolã pyłznego/ Srodze wrzucił w głębokości morzã burzliwego LubPs* gg2v, cc4, dd5v; *Boć Piotr Święty/ niebył nigdy pyłzny/ ani sie też nigdy nie podnosił nád inłze Apołtoły. KrowObr* 25, 24v, 34, 38; *Leop Prov* 21 *arg, Is* 28 *arg; RejFig* Ee3; (*nagł*) *Pyłzny w cudzã nádzyeię. (-) OSłã námãlowãli/ á on obraz nołi/ [...]* *Ludzye sie obrãzowi/ kędy łzedł kłãniãli/ Ofieł mniãł by iemu/ kiedy go miyãli. RejZwierz* 115v [*idem* bb2v], bb2v, 119; *Amãn pyłzny kazał zbudowã łzubienicę ná Mãrdocheułzã. BibRadz Esth* 5 *arg, I* 348d *marg, II* 138b *marg; [Assenat]* byłã pyłzna ále vcźciwa/ piękney vrody/ męzem gãrdziłã kãżdym *BielKron* 17, 125; *Doxa, Latine gloria et opinio Chwałã/ Powagã/ Mnimãnie. Unde Philodoxus, Pyłzny/ Lãkomy ná proźnã chwałę. Mącz* [95]b; *Arrogans, Pyłzny/ wyłokiey myłłi. Mącz* 357d; *Animos tollere, Wzbić sie/ pyłznym być. Mącz* 457c; *Turgidus, Nãdęty/ odęty/ nãłtorzony/ Metapho. pyłzny/ butny. Mącz* 470a, 104d, 309a, 433d; *HistRzym* 41; *RejPos* 127, 201v; *GrzegŚm* 14; *pãtrzayże onego pyłznego Bãłtãzãrã/ álbo inych dãrmopychow łwiãtã tego co sie z nimi działo RejZwierc* 194, 48, 53v, 201 [2 r.]; *WujJud* 103v; *BudBib Sap* 14/6; *Piłmo S. mowi S. Augułtyn/ [...]* z pyłznych łię (*Heretykow*) łmieie *SkarŻyw* 47, 47, 390; *CzechEp* 421; *NiemObr* 158; *Filozofom y pyłznym mędrkom łwiãtã tego/ Zãkryłs*

táiemności krolestwá wiecznego *ArtKanc* L2v; *Calep* 410a; OTo lud pyźny/ lud tobą gardzący/ Złośnie przeciwny/ Boże welfchmogący [!] *GrabowSet* T4v; *KoлакSzczęśl* C3; *WujNT* 237, 1.*Tim* 6/4; *SkarKazSej* 687a; *KlonFlis* C2; *KlonWor* 56; [Niebądz pyffen. Seyt niht hoffertig. *Wokabul* 1539 S5v].

pyszny komu (3): Boć niewiáftá nie miłúie/ Choćiác fie ták vkázuie: [...] W máley rzeczy niecierpliwa A mężowi pyźna bywa *BierEz* C4; [*ListyPol* II 1549/218; *PostępekPrCzart* 10, 16v; V ktorey [*królowej*] gdy Mikołay Gárrá Woiewodá Węgierfki rządził práwie wśzytkim/ záczył iáł byđz pyźen drugim z wielkiego dośtátku *BielKron* 1597 260]. Cf *Zwrot*.

pyszny ku komu, ku czemu (2): marya praczouala fyą o fwe touarzyfzky by ktora fnych kthorą mouą nyezgrzeźfyla by thefzh ktora fnych, fzwadlyuą pyfchną ku fwey równey nyebyła *PatKaz* III 149. Cf *Zwrot*.

pyszny czym (3): *BibRadz* *Luc* 1/47[51]; A nieprzyiáciel pyźny rycerftwá śmiáłością/ Wyieźdzał częfsto ná plac z fwoią gotowością. *ZawJeft* 12; *WujNT* *Luc* 1/51.

W połączeniach szeregowych (43): Ieřli wzrořt będzie wyřoki [...] Dawaznac [!] człowieka śmiałego, mocnego, pyźnego, řrogiego, y chwały żądaiącego. *GlabGad* M2v, N2, N4, N4v, N8, O (12); *KromRozm* I B3v; *LubPs* C2v *marg*, X3 *marg*; *RejWiz* 179 *marg*, Ddv; Abowiem będą ludzie fámie liebie miłúiący/ łákomi/ chłubni, pyźni/ złorzeczący/ rodzicom niepořfufzni/ niewdźięczni/ niepoboźni. *BibRadz* 2.*Tim* 3/2 [*przekład tego samego tekstu: KromRozm* I, *BudNT*, *WujNT*]; *BielKron* 10v, 91; *Gloriosus*, Sławny/ Vczćiwy. In bonam partem, in malam vero partem, Pyźny który o fobie powieda/ butny chełpliwy. *Mącz* 146d, 119c, 146d, 161c, 280c, 304c (12); *SienLek* 29v; *GrzegŚm* 58; *BudNT* 2.*Tim* 3/2; *ModrzBaz* 29; *SkarŻyw* 492; *GórnRozm* H3; *Calep* 350b, 458b; *WujNT* 2.*Tim* 3/2, *Tit* 1/7; *KlonWor* 77.

W przeciwstawieniach: »pyszny ... pokorny (6), nędzny, poddany [= *posłuszny*], skromny, spokojny, ukłádný« (9): *LubPs* dd6v *marg*; *BielKron* 103, 109; *Corchorus* inter olera Proverb. Nędzny á pyźny/ Lichy/ Niepoczefny/ á wždy chce być widzian. *Mącz* 65c; *RejPos* 56v; Bo fie ieden rodzi řrogi drugi dobrotliwy/ ieden pyźny drugi pokorny *RejZwierc* 2v; *WujJud* 132v; z ktorychby [*wyrazów twarzy i postaw*] ludzie řkromni á vkłádni łáfkawą twarz Krolewfką/ á pyźni y nádeći/ náruřzenie łáfki poznác mogli. *ModrzBaz* 20; nie był pyźny/ ále iáko pokornym przyřtoi/ poddány/ řpokoiny/ w mowie niewřzeteczny/ á do wřzego dobrego řkłonny. *SkarŻyw* 328.

Zwrot: »pyszny się stawić [*komu*]« [*w tym: ku czemu* (1)] = *superbum se praeberere* *Modrz* [*szyk zmienny*] (2): Bo nie może mieć przyřtěpu do Oycá niebiefkiego ten/ ktory fię infzyłm řtáwi ábo pyźnym ku przeiednániu/ ábo trudnym y nieuprořzonym ku odpufzczeniu ich wyřtěpku. *ModrzBaz* 66, 47v.

Wyrażenia: »człowiek (a. człęk) pyszny; ludzie pyszni« = *homines superbi* *PolAnt*, *Vulg*; *homo praetextatus* *Mącz* [*szyk* 31:7] (22;16); Sromáy fie iuz pyřfny człowiecze/ flyřfátz o takowé wielkie twę^{go} řtworzyciela pokorze *OpecŻyw* 134v, 87, 91v; *BielŻyw* 152; *GlabGad* M2v, N2, N4v, N8, O (8); *Multiplicata est super me iniquitas superbor^{um}* [...] Boć otho rozmnozyła fie nademną złořc ludzi pyźnych *WróřŻořt* 118/69, oo5; *RejPs* 226v; *KromRozm* I B3v; *LubPs* Lv, V3 *marg*, bb2, bb5; *KrowObr* 19, 228; *Leop Prov* 29 *arg*; *BibRadz* *Prov* 21/24, 2.*Tim* 3/2; *BielKron* 109; *Mącz* 453d;

RejPos 224 marg; *GrzegŚm* 58; *BudNT* 2.Tim 3/2; *SkarŻyw* 492; *CzechEp* 64; *GórnRozm* H3; Gdyż człowiek pyłzny więcey łobie nád ine ludzi przywłałzcziący/ w nienawiść y mierziączkę ludzką wpada *Phil* 12, F4; A przez siedm gor/ rozumieią wżytkie pyłzne ludzie/ á ofolbiwie krole tego świata *WujNT* 877, 2.Tim 3/2; *KlonKr* 3; *SkarKazSej* 659b; [przetoż theż Pan Bog między łzełcią rzeczy theż iednym łie brzydzi wyniołłymi oczymá/ to iełt/ pyłznym człowiekiem. *GilPos* 34 (*Linde*)].

»w sobie pyszny« (2): Oczy głęboko w czele lezące, znamio(nują) człowieka [...] długo gniewnego, wymyłka złych rzeczy, zwodnika też y porobnika, w łobie pyłznego. *GlabGad* N6, O2v.

Szeregi: »bujny a pyszny« (1): In re aliena insolens, Ná cudzym chlebie łobie rołpycha/ buyny á piłzny yełt. *Mącz* 399a. [*Ponadto w połączeniu szeregowym 1 r.*]

»pyszny i chełpliwy« (1): Kto iełt nizkiego łuchego wzrołtu [...] pyłznym połzpolicie [!] j chełpliwym bywa *GlabGad* M4v. [*Ponadto w połączeniach szeregowych 3 r.*]

»pyszny, (i) chłubny« [*szyk 1:1*] (2): Człowieká pyłznego y chłubnego [*Superbus, elatus*] nazywáią łzyderzem *BibRadz Prov* 21/24; *Calep* 458b. [*Ponadto w połączeniu szeregowym 1 r.*]

»pyszny i czci pragnący« (1): Owa gáni łercá pyłzne y czci prągnące/ ktore w onych Pháryzeułłách widział iáko Bog *WujNT* 97.

»hardy, (a, i) pyszny« [*szyk 4:1*] (5): Hárdzi á pyłłni złołnicy przeciw mnye powłtáli *LubPs* bb; *RejPos* 200v; *Calep* 543b; *WujNT* 739; Stáry Iádam ma mężką y ludzką wołá/ to iełt łwawołá y vpor. Pyłzny iełt y hárdy/ łwoie chce záwždy przewiełł/ nikomu nie vłtápic áni łię vniżyć chce/ poddáńłtwo mu nie łmákuie. *SkarKaz* 489a. [*Ponadto w połączeniach szeregowych 5 r.*]

»pyszny, (i, a) nádęty« = *tumidus et superbus* *Modrz* [*szyk 10:3*] (13): *KrowObr* C3; *GrzegRóżn* C3; *Nec illius animi aciem destringit splendor sui nominis*, Nie zásłepiáya go yego wielkie tytuły á napiły dołtoynołci y powagá/ áby przeto pyłznym á nádętym miał być *Mącz* 421d, 28a, 350c, 468b [2 r.]; *RejPos* 201v, 293v; *ModrzBaz* 20; ná wzgárdę Pána náłzego Iezułá Chriłtułá/ nie tylko łynem łiełłkim/ ále y łiełłá nazywáli pyłzni y nádęci ludzie *CzechEp* 64; *Calep* 409b, 534a. [*Ponadto w połączeniach szeregowych 7 r.*]

»pyszny a nieposłuszny« (2): *RejPos* 127v; rzekł mu Hrábiá: Nędzniku/ czemuł ták pyłzny á niepołłufzny/ chceł zgináć iáko y brát? *SkarŻyw* 566. [*Ponadto w połączeniach szeregowych 4 r.*]

»pyszny a nieumowny« (1): MArtynus Papięz s Fráncyey pyłzny á nie vmowny/ o ktorym nie máłz co piłáć/ bo też iedno rok był ná łtolcu. *BielKron* 172v.

»pyszny a odporny« (1): á kto łię nádyma rzádując lud podły á prołty/ temu niedołtanie łercá do rzáduzenia ludu pyłznego á odpornego [*populis gubernandis superbis et rebellibus*]. *ModrzBaz* 47v.

»pyszny a okrutny« = *superbus et crudelis* *Modrz* [*szyk 3:1*] (4): Aby iedno drugiego złołć miárkowáło/ dał [*Tullius córkę*] pokorná okrutnemu á pyłznemu Tárquiniułowi/ á okrutná Tulliá Aruntowi pokornemu á łitołciwemu. *BielKron* 103; *RejPos* 127v; *RejZwierc* 45v; *ModrzBaz* 47v.

»podniesiony a pyszny« (1): KROL niektoy miał Vrzędniká nad wżyłtkim łwoim pańłthwem/ ktory łerce miał ták bárzo podniełłone á pyłzne/ że wżyłtki ludzie vciłkał y nędził *HistRzym* 66v.

»pyszny abo powážny [= *wážny, znaczný*]« (1): gdy iuż Piotr s. łzedł do Hetmáná onego: człowiek on nádzyewáiąc łie by miáło być co pyłznego ábo powážnego wedle łwiátá/ wyłzedł przeciwko niemu *RejPos* 301.

»prożny i pyszny« (1): Ludźie/ [...] prożni y pyżni/ ktorzy mniemáią/ iż fię wolnemi iáko źrzebie v oflá vrodźili/ ktore o vđdzie y wodzy nie myśli. Tákíe hánowác/ [...] nie iácna to praca. *SkarKazSej* 659b.

»pyszny i sobie się sam podobający« (1): [*kapłanów, którzy nie mają sukcesji od apostołów*] iáko zá Heretyki mieć trzebá: ktorzy zle trzymáią/ dzielá fię/ pyśni/ y łobie fię łami podobájący ábo iáko przewrotni dla zyłku łwe⁸⁰ y prożney chwały to czynią. *SkarJedn* 32.

»i pyszny i srogi« (1): Więc tákí iefzcze gorłzy bez źiemie źiemianin/ [...] Iż niema ná łwym gruncie do pychy podżogi/ Więc ná łierocym łzpláchćiu/ y pyżny/ y frogi. *KlonWor* 56. [*Ponadto w połączeniu szeregowym 1 r.*]

»pyszny i zbyteczny« (1): Iefłize tákowi Papieże byli pyżni y zbytetni tzału thego Ammianá/ [...] Co by dzifia rzekł ten Ammianus/ kiedyby zmartwychwstał/ y tákowá pychę y zbytek/ Papieżá Rzymłkiego vyzrzał. *KrowObr* 28v. [*Ponadto w połączeniu szeregowym 1 r.*]

»zły (a. złościwy) a pyszny« (2): Opowyedzenie frogie⁸⁰ łądu bożego/ kthory ná złe á pyżne ludzi łpráwiedliwye Pan okázác raczy. *LubPs* V3 marg; *BielKron* 214v.

»zuchwały a (i) pyszny« [*szyk 2:1*] (3): *RejPos* 200; Bo krew czyni człowieká wełołego/ hoynego/ włpaniłego. Kolerá pyżnego á zuchwáłego. *RejZwierc* 3v; Miał ten Iulianus bárzo zuchwáłe pácholę/ y pyżne: iłz go ledwo łamego łłucháło *SkarŻyw* 212.

Wprzen (14) : Ale iłz Kácerłki duch tym Kxięgam wyrozumieć nie może/ to czyni ich zátwárdziáły y pyłłny duch y niedowiárltwo/ iłz oni Bołkiemu flowu nie wierzą *Leop* VV v; *BibRadz* *6v; Animus inflatus, Nádęty vmysł/ Pyłłny. Inflatus Tumens, Superbus, Insolens idem. *Mącz* 130d.

Wyrażenia: »noga pyłłna« = metonimicznie *pyszny człowiek* (1): Niech nieprzychodzi ku mnie nogá pyłłná [*pes superbiae*]/ á ręká niezbożnych niech mię nie rułza. *BudBib* Ps 35/11[12].

»oczy (oko) pyszne« = *superbus oculus Vulg* [*szyk 3:1*] (4): *WróbŻółt* 100/5; A nád ludźmi oczu pyłłnych łrogość łwą obyáwiłz [*oculos superborum humiliabis Vulg* Ps 17/28] *LubPs* Ev, X3; Ktory był oczu pyłłnych/ á łercá nienáłycone: z tákimem nieiadał *Leop* Ps 100/5 [*przekład tego samego tekstu: WróbŻółt, LubPs* X3].

»serce pyszne« [*w tym: metonimicznie 'człowiek pyszny' 4 r.*] [*szyk 6:2*] (8): Serce téż moje pyłłné/ racz zmienitz ku łwiętę pokorze *OpecŻyw* 135; Abowiem to iefł rzecz iáwna iż łą v łiebie lekkiey wagi ludzie vporni á łercá pyłłnego *RejPs* 181; Iáko Pan łercá pokorne wywyzłza/ á pyłłne łłumi. *LubPs* dd6v marg, gg2v; *HistRzym* 66v; Przeciłwko łáłelźnikom/ á ludziom pyłłnym y podłłępnym náuká piękna iż Pan wzgardza wyniołte myłli káżdego łercá pyłłnego *RejPos* 224 marg, 56v; *WujNT* 97.

α. *Przydomek ostatniego króla rzymskiego Lucjusza Tarkwiniusza* (2) : Do rády [*Tarkwiniusz*] nie chodził iedno łłáł przez połły odpowiedzi y pyłłania/ przeto go zwáli pyłłnym. (*marg*) *Tárquinius* pyłłny. (–) *BielKron* 103v.

β. *W funkcji rzeczownika; superbus Miech, Vulg, PolAnt; affectator Mącz* (124) : *BierEz* S3v; *ForCnR* E; Iezu kthorys ku potłłumieniu łzaleńłthwa pyłłnych kromia ciebie prawdy łzukáięczych/ o owczarni, j o drzwiach podobieńłtwo powiedział. łmiłłuj) łie nad. *TarDuch* B5v; Pyłłnego wzgardzay poki pychy nieopułci *BielŻyw* 85; *GlabGad* P2; Nie będzie miełłkał w połłrodku domu mego ładny pyłłny *WróbŻółt* 100/7, H8v, 88/11, ee2v, 118/21, nn7 (11); *RejPs* 78, 212; Pyłłnym nagłá łmierć

przydzye/ ktorzy żywą zbytnie. *BielKom* B8v; *LubPs* T5v, V3, Z3v, Z4, ee2v; *KrowObr* 7, 34v; *RejWiz* 173 *marg*, Ddv; Oto bowiem przijdzie dzień gorąjący by komin: á będą wżyfłcy pyłzni/ y ci wżyfłcy co czynią bezbożność/ źdźbłem *Leop Mal* 4/1, *Ps* 118/51, *Eccli* 13/1, 24, 21/5, 27/16, 31, *Ier* 50/32; MOrawce zá zuchwálce/ y zá pyłzne mieli *RejZwierc* 67v, bb2v, 56, 119; *BibRadz Iob* 40/6, *Ps* 118/122, I 471a *marg*, 526b *marg*, *Luc* 1/47[51]; *BielKron* 46; *RejPos* 199, 304, 316; Miły pyłzny czym fie ciełzyfłz/ Iedno dármo ludzi źmiefłzyfłz/ Wierz mi twa hárdá ofóbá/ Nikomu fie nie podoba. *RejZwierc* 232, 48 *marg*, 53 *marg*, 53v, 69v, 194 *marg* (10); *MycPrz* I A2; *CzechRozm* 211v; *SkarŻyw* A5, 601; *WerGość* 260; *ArtKanc* O4v; *ZawJeft* 6; *GrabowSet* C3v, D2v; *LatHar* 204; ániół przepáści iefłci źzátan/ ktory iefł krolem náde wźzemi pyłznemi *WujNT* 860, *Luc* 1/51, 448 *marg*; *SkarKaz* 81a, 83b [2 r.], 85b; *SkarKazSej* 684a; [Tákże teź wláśnie pyłznemu fłkoro mu odeymiefłz bogáctwá y źzczéście [...]/ wnet nieborak zmieni koncepty/ y nos zwiefłi *WerReguła* 84 (*Linde*)].

W *połączeniach szeregowych* (12): *OpecŻyw* 191v; Twarz blada vkazuie człowieka nie zdrowego, wźzakoź złofnego, łgarza y pyłznego, fłępcza vpornego, nie wiernego y nie poboźnego, iako pófpolicie mowią, od złofci prawi áże zbladł. *GlabGad* N2v; *KrowObr* 145v, 242v; *Leop Eccli* 13 *arg*; *BielKron* 93; Affectator, Pyłzny/ Wyfłoko á wyftáwnie fie niofący/ Sádźiciel/ Poftáwá. *Mqcz* [114]d; *RejZwierc* 79; *BudBib Is* 2/12; *CzechEp* 374; pímo fłwięte [...] zaufłzniki/ obmowce/ gwałtowniki/ pyłzne/ chłubne/ etc. godne być fłmierci opowieda *Phil* Q2; *WujNT Rom* 1/30.

W *przeciwstawieniach*: »pyszny ... pokorny (24), dobry (2), układny (2), mierny, powolny, ubogi« (31): *OpecŻyw* 20, [192]; Pyłznij czo chcecie to mieycie/ Nám Pokornym Cznotę dáycie. *ForCnR kt*; *TarDuch* B4; Tego fłobie za kroła wybierzcie ktory fie Boga boi, [...] ktoryźby pyłzne pokarał á dobre miłował. *BielŻyw* 148; Saraczeni z fłwey wiary wielkie rofłkośzy maią y pożytki, inźze w fłzythkie [!] fłekti moczą y mieczem fłobie podbijaiącz, z pyłznymi walczącz, á powolnym dan wftawiaiącz *MiechGlab* 20; Przetoć mierny je[st] bo[ga]ty, Iź mu statczą jego płaty, [...] Aleć pysznego nakłady Zawždy przeciągają dochody *BierRozm* 20; *RejPs* 212; *RejKup* o8; *KromRozm II* p2v; *BielKom* F5v; *KrowObr* 25; Przetoź powiáda/ Bog fie pyłznym przeciwi/ á pokornym fłáfkę dawa. *Leop Iac* 4/6 [przekłád tego samego tekstu: 1.Petr 5/5, *KromRozm II*, *KrowObr*, *SarnUzn*, *HistRzym*, *RejPos* 56v, 202v, *RejZwierc* 201v, *WujNT Iac* 4/6, 1.Petr 5/5], 1.Petr 5/5; Bárzo rozno vbogi/ záwždy s pyłznym chodzi. *RejZwierc* 118v; *BielKron* 127; *SarnUzn* 7v; *HistRzym* 41; *RejPos* 56v, 200v *marg*, 202v, 215v *marg*, 227v; *RejZwierc* B3, B3v, 69v, 201v, 218v, 232; *WujNT Iac* 4/6, 1.Petr 5/5.

Szeregi: »pyszny i butliwy« (1): [fłw. *Paula*] zmoźnymi fie w rzecz niewdawáła: wźzákże fie pyłznymi y butliwymi nie brzidziłá. *SkarŻyw* 140.

»pyszny, chełpliwy« (1): Pyłfłnego/ chełpliwego [*superbus et arrogans*] zowiá nieuczonym/ ktory w rozgniewániu okázuie á płodzi pychę. *Leop Prov* 21/24.

»pyszny i potwarliwy« (1): lecz teraz gdy fie w wiernych fłługách Boźych duchownych záczęłá obrzełká: duchownym mieczem pyłzni y potwarliwi bywáią zábijáni *CzechEp* 48.

»swowolny a pyszny« (1): Czemuź fie w tym [w *naśladowaniu przykazań boźych*] nye obaczą fłwowlni á pyłfłni *LubPs* aa5v.

»pyszny a uporny« (1): Prorok przypomina pánu/ [...] by pyślnem á vpornem nie ćierpiał á pokorne á wierne swoie broniał a wyzwałá od możności ich *RejPs* 212.

b. O szatanie (10) : Oto czwarte czudo iże pan Iesus złamał pyźne kxiążęta piekielne ktorzy fie wyfoko podnofili iako Cedrus. *WróbŻółt* I7, hh; *KrowObr* 35; *RejWiz* 179v; A to iest przyczyná przeciwko nam tey niełálki tego to Anyoła pyźnego z niebá stráconego/ iż Pan ono mieyfce strácone iego/ wśzytkim ktore pozna być fercá pokornego/ obiecáć y záflubić raczył. *RejPos* 200, 329v; [Bóg] mocá fwą, to iest bostwem fyná fwego słábe rámię ćiałá ludzkiego vmocniwśzy zá czym rośprośzył pyźnych ná vmyśle fercá fwego, to iest Dyabłow w nádętości fwey zákámiálych *CzechEp* 203, 421.

Wyrażenie: »mocarz pyszny« (1): Smierć wieczną przewalczył/ [...] Mocarzá pyźnego/ mocá fwą zwyciężył/ y wziął korzyść iego. *ArtKanc* F4.

W przén (1) : [św. Augustyn mówi o św. Piotrze] Boć ten iest Opoká/ ktorey nie przemogá pyźne Piekielne brony. *WujJud* 136.

c. O zwierzętach (8) : Orzeł zá zájącem latał/ A on przed nim chutnie śkakał: Rzekąc/ pomóż Boże nędznemu/ Nie day mię orłu pyźnemu. *BierEz* H2v; *WróbŻółt* K7v.

Szereg: »hardy, pyszny« (1): Okuń iest riba barzo harda, pyźna/ gdy obaczy śzczukę/ tedy fie obroci ogonem do śzczuki/ na dmie [!] fie/ fkrzele podniefie *FalZioł* IV 42c.

a. Obelżywie i pogardliwie o ludziach (5) : *WróbŻółt* 67/31 [2 r.]; (*did*) Sumnienie Lekcze kropydło fobie wazy. (-) Mniemas bych ia fwinio pyźna Na twe kropydło śtąd wyfla. *RejKup* i2v; *RejAp* 79v; Był rodzicom Pan IEZVS poddánym. Wielki y oftry y wdzięczny bárzo przykład/ nam z náture pyźnym robaczkom ziemskim/ ktorzy wolności śámi niewiemy iákiesy śię domagamy. *SkarKaz* 44a.

d. O ludzkich sprawach, wypowiedziach itp. (33) : *BierRozm* 9; *HistAl* Fv; [Walerius mówił ku pospólstwu: senat nas, posły, posłał] groźbam wáżym fie nie przeciwiać/ tákież pośelśtwá pyźne wálże fkomnie znałza *BielKron* 108; *Mącz* 420c; *RejPos* 224, 227v [2 r.]; A ći co przykrości/ z przypadkow nie znáią/ Pyźnymi wzgárdámi/ nas w tecz vřagáią. *GrabowSet* S2v; *WujNT* 626.

Wyrażenia: »pyszne myśli« (4): *OpecŻyw* 11; *WróbŻółt* Xv; Bo będą zágluśfione niemofciá wárgi ich/ ktorzy zwykli czynić przymowki kłamliwe przeciwko śpráwiedliwemu zwielkiem nádęciem á podniefieniem pyślnych myśli fwych. *RejPs* 45, 128.

»pyszne(-a) słowa, rzecz, mowa« = *sublime verbum PolAnt*; *magnifica verba Mącz* [szyk 8:3] (7:3:1): Nieprzyaciále moj duźę moię ogarnęli/ á moc fwą zebrali/ vřta ich pyźne śłowa wyrzucały [os eorum locutum est superbiam]. *WróbŻółt* 16/10 [przekład tego samego tekstu: *LubPs*, *Leop*]; *KromRozm* I D2v, Ev; *LubPs* D4 [2 r.]; *Leop Ps* 16/10; *BibRadz* 1.Reg 2/3; Potym Alexánder do Indyey wielkiey ciągnął z woyśkiem/ przeciw ktoremu Porrus pośłał lifty pyźnymi śłowy piśáne áby fie wroćił do Grecyey *BielKron* 126, 157; Ampullae, μεταφωριζως. Nádęte śłowá/ Pyźna mowá. *Mącz* 8c, 204c.

»pyszny(-e) tytuł, przezwisko« [szyk 6:2] (4:4): Powiedz mi prośę ćie? kto tákowe hárdę y pyźne przezwiśko/ PAPA/ dał Biskupowi Rzymkkiemu? *KrowObr* 7; Powiedz mi/ dla tze⁸⁰ fobie Papieśz ty pyźne Tytuły przywłáśtzył? *KrowObr* 25, 7v, 9v, 18v, Tt2; *NiemObr* 31, 65.

Szeregi: »hardy i pyszny« (2): Vkaśz prośę ćie? Gdzie Piotr święty álbo ktory Apośtoł inny/ o fobie tákowe hárdę y pyźne Dekretá piśał? *KrowObr* 9, 7.

»pyszny i nadęty« (1): ktoremu [szatanowi] fię w pyźze równią ci wzyficy/ ktorzy fię tak nád wzytkimi wynofzã/ y tytuły łobie pyźzne y nadęte przywłaźczaiã. *NiemObr* 65.

»pyszny i prozny« (2): A nye pyźnefz to y prozne flowã mowã? gdy Boże miłofniki fwyęte/ y mâtkę yego naśwyętfiã łobye przyrownãã? *KromRozm I Ev*, D2v.

»pyszny i wyniosły« (1): ále też y Miřtrzãmi fię im [*Chrystus uczniom*] zwãc zãkazał/ nie dopuźczaiã im onych pyźnych/ y wyniofłych Fãryzãfłkich tytułów *NiemObr* 31.

2. *Wspaniały, godny podziwu; okazały, wystawny; kosztowny; affectatus, opiparus, pollucibilis Mącz; impensus Calep; superbus Cn (41)*: Xánt do ŝiebie prořil vczniow/ Y Ezopowi rořkazał/ Aby pyźny obiad řprãwiãł. *BierEz Ev*, L; *BielŻyw* 29; *LibMal* 1545/101v; *KrowObr* 79v; Onã im też wdzyęcznã twarz nã wřzem okazałã/ A po pyźnym pierřcieniu wzytki dãrowãłã. *RejWiz* 26v, 27; *Negligere vestem, et vestitum Nieřtroyć lie/ niedbãć nic nã pyźne nořzenie. Mącz* 188a; *Scena minore pro minore apparatu dixit Suetonius, Nie s tak piźnym przirzãdzeniem. Mącz* 371b, 265d, 432c, 487d; tedy też [człowiek] ma nã źiemie pãdnãć/ to ieřt wydãć lie nã wzyfłkã pokoreř/ odzienie pyźne/ to ieřt grzechy zrzucić *HistRzym* 40v; Arcybifkup też Lwowřki iechał s poczty řwemi/ [...] Zãtym Woiewodowie s pyźnymi vřfãmi/ [...] Iechari łnãcym złotem zewřzãd bucznym řzykiem *StryjWjaz* B2v; *SkarŻyw* 310; *WSiãday/ á ŝmiałym fercem Krolu niezwalczony Nã koń pyźny/ y do tego wyćwiczony. KmitaPsal* A4v; *Vbogiemu zãřie złoto řmãkuie/ Pyźne odzienie/ y řludzy: miłue Hoynã potrawã/ wyłokie pãłacze ZawJeřt* 26; Iuź dźiř zwyćieřtwã nieprãgnã flawnãgo/ Ani triumphu dla mnie řtãd pyźnego *ZawJeřt* 28, 37; *Calep* 124b, 510a; *GrabowSet* R4; *CiekPotr* 31; A řkoro nã řzumny łeb wdzieiã pyźny czubek/ Bãdzie Wronã Phoenixem, zãłtrębieie dudek. *KlonWor* 56; [*PostępekPrCzart* 64; jako i ona Magdalena, która [...] zbytkom řluzãła i włosy ŝobie złotem albo jedwabiem przyprawkami pysznymi postawnie pstrzyła, tak potem łzami nogi Jezusowi umywała i włosami pysznymi ucierała. *TraktKom* 326; Zãmilczã pãłacow niewymownie pyźnych/ ktore wielki on *Praeřbiter* Ian w Kroleřtwãch řwych ma. *ArtHom* C2].

W połączeniach szeregowych (6): *Pompa, Wřzelãkie kořztowne znãmienite á pyźne przigotowanie ku yãkiey grze turnieyowej/ albo proceřsiej yãkiey. Mącz* 309a; *Tuscia, Krãynã we Włofzech [...] ma w łobie znãmienite pyźne á budowne miãftã/ Florentiam/ Piřas/ Lucam/ etć. Mącz* 470c, [114]d, 201c, 466a; *Spytam tych/ powiãda řřw. Hieronim/ ktorzy tak wiele imion mãiã/ tak pyźne budowãnia/ tak bogãte odzienia/ tak rořkolźne vzywãnia: co macie nád tego řtãrcã? SkarŻyw* 52.

W przeciwstawieniach: »pyszny ... plugawy, prosty« (2): *Ogłãdãy iřż on acź byl krol nieba iř ziemie/ a wřfakoź niemiãł nãłtolek pyźnych ale tylko prořtã odzienie apořtolřkie OpecŻyw* 72; *W odzieniu nie byway ani barzo pyźnym ani barzo plugawym. BielŻyw* 43.

W charakterystycznych połączeniach: *pyszne(-y, -a) budowanie, czubek, dom, drzwi, gospoda, kolebka, koń (2), koszt, łoże, miasto, nastołka [= nakrycie], noszenie [= strój], obiad, odzienie (4), pałac, pierřcień, przygotowanie, przyprawki, przyrãdzenie, rãcznik, rogi, stolec (2), suknia, szata, tryjumf, uczta, uffy, wiecznerza, wjechanie, włosy, zwyćieřstwo.*

Wyrażenie: »pyszna mowa, rzecz« = *superbiloquentia Mącz, Calep; affectata oratio, affectatus sermo, magniloquentia Mącz (3:1)*: *Superbiloquentia, Spãniłomowność/ Pyźna mowã. Mącz* 433d, [114]d, 204c; *Calep* 1031a.

Szeregi: »kosztowny, pyszny« (1): Silosontis chlamis, Kofztowna/ piżna łzátá. *Mącz* 393c.
[*Ponadto w połączeniach szeregowych 1 r.*]

»pyszny, okazały« (1): Tragoedia, Stárolwiecki wymysł łprawowania gier/ w które známienitych ludzi yáko krolów/ Xiążąt/ rycerzow/ etc. ofoby bywały w wodzone/ [...] Szrodek gry bywał piżny okazały/ ále koniec łmutny. *Mącz* [460]c.

»pyszny a powyszszony« (1): gdyż wielz iż on [Bóg] zázwdy łpycha á kłáda mocarze s piżnych á s powyłzłzonych łtolczow ich/ á poładza ná nich pokorne. *RejPos* 184v.

W przen (1) : Gdyż thedy obrońce wieże Bábel do tych miałł ielzczę nie wiedzą co ielst łftność y Perfoná/ tedyć to rzecz pewna że to ich budowanie piżne nie ma żadnego żywego kámieniá ná ktorym by łtánąc mogło *GrzegRóżn* H3.

a. *O krainie* (2) : *RejZwierz* 109; Niderlántu włpomnieć niechcę/ kráiu ták piżnego/ gdzie/ co łie kędy ná łwiećie náydowáło/ tám łie było zniólło *GostGospSieb* +4.

3. *n-pers*: *Pyszny (nazwisko)* (7) : yłz ten vcziwy Tomáłz Piżnyk zplacz [*lege*: spłáci] pol domu: Malgorzaczycze: nyebołczyka piżnyego czorczye. *ZapKościer* 1584/44.

W połączeniu z imieniem [w tym: *imię* + *Pyszny* (5), *Pyszny* + *imię* (1)] (6): yłz ten vcziwy Maczi Gącz: skupyel pol włoky łza sto m. ot vcziwego Marcziina piżnyego. *ZapKościer* 1582/26, 1582/26 [3 r.], 26v, 1588/74v.

II. *Wyrażenie przyimkowe w funkcji przysłówka*: »z pyszna« (4) :

1. *Dumnie* (3) :

Zwroty: »z pyszna chodzić, kroczyć« (1:1): VYźrzał łyná á on łie z dworzány obchodzi łákoś łrogo/ á s piżná miedzy nimi chodzi. *RejZwierz* 23; *RejZwierz* 237.

»mówić z pyszna« (1): (*did*) Sumnięnie dziękuieł polłowy. (-) [...] Iuż niebędzie mowil łpyzna Kiedim kłwemu łtanu przyłła. *RejKup* ł6v.

2. *Zwrot*: »mieć się z pyszna [od kogo, [o co]]« = *być w tarapatach* (1) : Páni Woiewodzina masię słyszę zpyszna od PWowodziny [!] *ActReg* 169; [Przetolź o to miał łie łpyłzná Gará Podłkárbi/ bo łie náń rzuciłwzy włzyłcy dobrze go nie rozłiekáli miedzy łobá *BielKron* 1597 362 (*Linde*)].

Synonimy: **I.1.** *buczny, bujny, butny, chełpliwy, chłubny, dumny, hardy, nadęty, podniesiony, powyszszony, wyniosły, wysokomyłsny, zuchwały*; **2.** *hojny, kosztowny, okazały, pański, spaniały, spaniły, łwietny, wspaniały, wspaniły, wystawny, znamienity*.

Cf **NIEPYSZNY, PYSZNOMOWA, PYSZNOMOWNOŚĆ**

LW, MN